

UOT 342/347

BEYNƏLXALQ HÜQUQİ AKTLARIN İNSAN HÜQUQLARININ QORUNMASINDAKI ROLU

ədliyyə müşaviri Elmin Həsənov

elminnk@mail.ru

Ədliyyə nazirliyi

DOI: 10.30546/9878.2024.1.10.93.

Xülasə. Məqalədə İkinci Dünya müharibəsindən sonra beynəlxalq humanitar hüquqa (BHH) zidd olan fəaliyyətlər və silahlı münaqişələrin ən ağır yükünü daşıyan şəxslərin, o cümlədən qadın, uşaq və qocaların qəsdən hədəfə alınması, onların hüquqlarının qorunması kimi problemlər təhlil olunur, həmçinin Birləşmiş Millətlər Təşkilatının (BMT) yaratdığı “Beynəlxalq hüquq məcmuəsi”nin hazırlanması, BMT Baş Assambleyasının qəbul etdiyi çoxtərəfli müqavilələrin və konvensiyaların mühüm aspektləri, beynəlxalq humanitar hüquq, Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsi, beynəlxalq hüququn məqsədi, vəzifələri, o cümlədən insan hüquqlarının qlobal miqyasda qorunması sahəsində məsələlər geniş şəkildə araşdırılır.

Tədqiqat işinin məqsədi BMT-nin 822, 853, 874 və 884 sayılı qətnamələrində Ermənistanın təcavüz aktına hüquqi qiymət verilsə də, işğalçılar və onların havadarlarının beynəlxalq hüququn əsas prinsiplərinə zidd mövqe tutaraq uzun illər buna əhəmiyyət verməməsi, Xocalı soyqırımının bir sıra beynəlxalq səviyyədə tanınaraq BMT Nizamnaməsinə və beynəlxalq hüquqa zidd olması və açıq şəkildə pislənməsi, BMT Baş Assambleyasının “Azərbaycanda qaçqınlara və məcburi köçkünlərə təcili beynəlxalq yardım haqqında” 1994-cü il martın 23-də təsdiq edilmiş qətnaməsində Azərbaycanda bir milyondan artıq qaçqın və məcburi köçkünlərin olmasını təsdiq etməsi və bununla da işğalçı Ermənistanın bütün beynəlxalq qanunları pozaraq heç bir hüquqi normativ aktlara önəm verməməsi kimi məsələləri ictimaiyyətə çatdırmaqdır. Əldə edilmiş nəticələr: ədalət yalnız gələcək sui-istifadələrə qarşı çəkindirici rol oynamır, həm də qurbanlara və sağqalanlara bağlanma və kompensasiya kimi nəzərdə tutulur; ədalət axtarışı münaqişənin əsas səbəblərini aradan qaldırmaq və davamlı sülh quruculuğunu təşviq etmək üçün hərtərəfli səylərlə tamamlanmalıdır; münaqişə baş verən zaman mülki şəxslərin müdafiəsinə xüsusi diqqət yetirilməlidir; beynəlxalq ictimaiyyət münaqişədən zərərçəkənlərə humanitar yardım göstərmək üçün səylərini ikiqat artırmalıdır.

Açar sözlər: beynəlxalq hüquq, mülki şəxslərin müdafiəsi, Cenevrə Konvensiyaları, insan hüquqları

Giriş

İkinci Dünya müharibəsinin yaratdığı böyük dağıntı və fəlakət o dövrün əsas aparıcı dövlətlərini planetin bir daha qlobal silahlı münaqişələrlə üzləşməməsi üçün yollar axtarmağa sövq etmişdir. Bu baxımdan, Birləşmiş Millətlər Təşkilatı beynəlxalq ictimaiyyətin mühüm dəstəyi ilə münaqişələrin genişmiqyaslı müharibəyə çevrilmədən neytrallaşdırılması məqsədilə yaradılmışdır. Bu yeni dünya nizamının əsasında “dövlətlərin suveren bərabərliyi” prinsipi və hər bir dövlətin digərinin daxili işlərinə qarışmasının qadağan edilməsi dayanır. Əslində bu prinsiplər BMT Nizamnaməsinin 2(1) və 2(7) maddələrində öz əksini tapır, lakin BMT Təhlükəsizlik Şurasının Nizamnaməsinin VII Fəslində malik olduğu hüquqlar bu tənzimləmədən azaddır. Bununla belə, dövlətlərin suverenlik prinsipinə aid etdiyi “müqəddəslik” insan hüquqlarının beynəlmilləşməsi və beynəlxalq insan hüquqlarının inkişafı, habelə humanitar müdafiə üçün müdaxilələr nəticəsində pozulmuşdur.

Belə halda dörd səbəb təsirli idi: birincisi, beynəlxalq münasibətlərdə bir çox yeni qeyri-dövlət faktorlarının meydana çıxmasıdır. Xüsusilə, qlobal problemləri öz gündəminə daxil edən beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatlarının, qlobal əhatəyə malik media və akademik qurumların yaranması, milli və beynəlxalq səviyyədə terror təşkilatlarının fəaliyyəti humanitar müdafiəyə müdaxilə ilə bağlı müzakirələrin aparılmasını zəruri etmişdir. İkincisi, humanitar müdafiəyə müdaxilə təkə yeni fəaliyyətlər kontekstində deyil, həm də müasir dövrün bir sıra məsələləri baxımından baş verir. “Soyuq

müharibə” dövründə aşkar təhlükəsizlik prosesi siyasi hüquqlara və digər siyasi məqsədlərə yönəltdiyi halda, sonrakı dövrdə demokratikləşməyə, insan hüquqlarına və idarəçiliyinə keçid baş verdi. Üçüncüsü, insan hüquqlarının müdafiəsi üçün yeni və daha güclü normativ aktların işlənilməsi hazırlanmasıdır. İnsan hüquqları milli hüququn bir hissəsi olmaqla yanaşı, beynəlxalq hüququn əsasına çevrilmişdir. Dördüncüsü, insanları qorumaq üçün müdaxiləyə dair cari müzakirələrin kritik əhəmiyyətli kontekstual ölçüsü “soyuq müharibə”nin başa çatması nəticəsində yaranan birgə fəaliyyət üçün yeni imkanlar açmışdır. Başqa sözlə, qloballaşma və artan qarşılıqlı asılılıq həm dövlətləri müxtəlif sahələrdə, xüsusən də insan haqlarının qorunmasında vahid məqsəd ətrafında toplayır, həm də bu cür pozuntuların qarşısını almaq missiyasını qarşıya qoyur.

BMT-nin ən böyük nailiyyətləri arasında iqtisadi və sosial inkişafın, eləcə də beynəlxalq sülh və təhlükəsizliyin təşviqi üçün mərkəz hesab edilən “Beynəlxalq hüquq məcmuəsi”nin hazırlanmasıdır. Beynəlxalq hüquq konvensiyalarında, müqavilələrdə və standartlarda təsbit edilmişdir. BMT-nin yaratdığı bir çox müqavilələr dövlətlər arasında münasibətləri tənzimləyən qanunun əsasını təşkil edir. Bu sahədə BMT-nin gördüyü işlər daim diqqət mərkəzində olmasa da, insanların həyatına gündəlik təsir göstərir [1].

Məlumdur ki, Baş Assambleya BMT-yə üzv olan hər bir dövlətin nümayəndələrindən ibarətdir və beynəlxalq hüquqa aid məsələlər üzrə əsas məsləhət orqanıdır. O cümlədən çoxtərəfli müqavilələr faktiki olaraq Baş Assambleya tərəfindən qəbul edilir, sonradan imza və ratifikasiya üçün açılır. Hüquq Komitəsi (altıncı komitə) maddi-hüquqi məsələlər üzrə məsləhətlər verməklə, Baş Assambleyanın işinə kömək edir. Komitə, həmçinin BMT-yə üzv olan bütün dövlətlərin nümayəndələrindən ibarətdir.

Baş Assambleya öz tarixi boyu bir neçə çoxtərəfli müqavilələr qəbul etmişdir:

1. “Soyqırımını cinayətinin qarşısının alınması və cəzalandırılması haqqında” Konvensiya (1948).
2. “İrqi ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğvi haqqında” Beynəlxalq Konvensiya (1965).
3. “Mülki və siyasi hüquqlar haqqında” Beynəlxalq Pakt (1966).
4. “İqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında” Beynəlxalq Pakt (1966).
5. “Qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsi haqqında” Konvensiya (1979).
6. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının “Dəniz hüququ” Konvensiyası (1982).
7. “Uşaq hüquqları” Konvensiyası (1989).
8. “Hərtərəfli nüvə sınaqlarının qadağan edilməsi” Müqaviləsi (1996).
9. Terrorizmin maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə üzrə Beynəlxalq Konvensiya (1999).
10. Nüvə terrorçuluğu aktlarına qarşı mübarizə üzrə Beynəlxalq Konvensiya (2005).
11. “Əlillərin hüquqları haqqında” Konvensiya (2006).
12. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının “Yüklərin tamamilə və ya qismən dənizlə daşınmasına dair beynəlxalq müqavilələr haqqında” Konvensiya (2008).
13. “İqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında” Beynəlxalq Paktın Fakültativ Protokolu (2008).

Bir çox sahələrdə BMT-nin hüquqi işi beynəlxalq ölçü götürdükcə problemlərin həllində qabaqcıl olmuşdur (məs., ətraf mühitin mühafizəsi, miqrant əməyinin tənzimlənməsi, narkotik vasitələrin qanunsuz dövriyyəsinin qarşısının alınması və terrorizmlə mübarizə kimi sahələrdə hüquqi bazanın təmin edilməsi və s.). Bu proses bugün də davam edir, çünki insan hüquqları və beynəlxalq humanitar hüquq (BHH) daxil olmaqla, daha genişspektrli məsələlər üzrə mərkəz rolunu oynayır.

Müharibə zamanı mülki şəxslərin müdafiəsi ilə bağlı dördüncü Cenevrə Konvensiyası BMT-nin “İnsan Hüquqları Bəyannaməsi”ndən bir il sonra, 1949-cu ildə nəşr edilmişdir. BHH müharibə vasitələri və üsullarını, habelə mülki əhalinin, xəstə və yaralı döyüşçülərin və hərbi əsirlərin humanitar müdafiəsini tənzimləyən prinsip və qaydaları əhatə edir. Əsas sənədlərə müharibə qurbanlarının müdafiəsi üzrə 1949-cu il Cenevrə Konvensiyası və Beynəlxalq Qızıl Xaç Komitəsinin himayəsi ilə 1977-ci ildə qəbul edilmiş iki əlavə protokol daxildir [2].

Bəşəriyyətə qarşı cinayətləri mühakimə etmək üçün daimi fəaliyyət göstərən beynəlxalq məhkəmə ideyasına ilk dəfə BMT-də 1948-ci il Soyqırımını Konvensiyasının qəbulu kontekstində baxılmışdır. Uzun

illər ərzində fikir ayrılıqları gələcək inkişafın qarşısını almışdır. 1992-ci ildə Baş Assambleya Beynəlxalq Hüquq Komissiyasına belə bir məhkəmənin nizamnaməsi layihəsini hazırlamağı tapşırırdı.

Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsi (BCM) soyqırımı, müharibə cinayətləri və insanlığa qarşı cinayətlər törədən şəxsləri mühakimə etmək səlahiyyətinə malikdir. BCM hüquqi və funksional cəhətdən BMT-dən müstəqildir və BMT sisteminin bir hissəsi deyildir.

BHH-nin, o cümlədən münaqişə zamanı mülki şəxslərin, xüsusilə yaralıların və xəstələrin hüquqlarının pozulması müharibə cinayətləri kimi təsnif edilir. Bu cinayətlərə görə məsuliyyət daşıyan şəxslər həm yerli, həm də global miqyasda hüquqi nəticələrlə üzləşirlər. Konkret olaraq, 1949-cu il 12 avqust tarixli Cenevrə Konvensiyalarının şərtlərində nəzərdə tutulduğu kimi, döyüşlər zamanı insanlara və onların əmlakına qarşı həyata keçirilən fəaliyyətlər açıq şəkildə hərbi cinayətlər hesab olunur. Beynəlxalq hüququn norma və prinsiplərinə uyğun olaraq, münaqişədə iştirak edən və müharibə aparan hər bir dövlət bu prinsiplərə əməl etməyə və müharibəni tənzimləyən qaydaları qorumağa borcludur. BHH qaydaları ənənəvi humanitar idealları özündə birləşdirən və minilliklər boyu davam edən uzunmüddətli maddi, hüquqi və mənəvi prinsiplərdən irəli gəlir [3].

Bu baxımdan, BMT beynəlxalq humanitar hüququ inkişaf etdirmək səylərində aparıcı rol oynamışdır. Təhlükəsizlik Şurası (TŞ) silahlı münaqişə, eləcə də müharibələrdə insan hüquqlarının təşviqinə, mülki şəxslərin və uşaqların müdafiəsinə daha çox diqqət ayırır.

Yuxarıda qeyd edilən müharibə cinayətlərinə misal olaraq, Ermənistanın Azərbaycan Respublikasına qarşı işğalçılıq fəaliyyətləri zamanı törədilən soyqırımını və qətlialmları, şəhər və kəndlərin dağıdılmasını qeyd edə bilərik. Belə ki, 1990-cı ildən erməni təcavüzü daha da genişlənməmiş, işğalçı Ermənistan xalqımıza qarşı etnik təmizləmə siyasəti aparmış, minlərlə soydaşımızı əsir götürmüş, yurdlarından qovmuş və onlara qarşı soyqırımını həyata keçirmişdir. Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən minlərlə insan öldürülmüş, əsir götürülmüş, o cümlədən tarixdə görünməmiş bir hadisə olan Xocalı soyqırımını baş vermişdir. Sonrakı illərdə davam edən işğalçı müharibələrdə qadın, uşaq və qocalar da daxil olmaqla, bir milyondan çox azərbaycanlı öz torpaqlarından didərgin düşmüşdür.

Azərbaycan ərazilərinin işğal prosesində BMT-nin 822, 853, 874 və 884 sayılı qətnamələrində Ermənistanın təcavüz aktına hüquqi qiymət verilsə də, uzun illər buna əhəmiyyət verməyən işğalçılar və onların havadarları beynəlxalq hüququn əsas prinsiplərinə zidd mövqe tutdular. Baxmayaraq ki, sözügedən qətnamələrdə Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün vacibliyi bir daha vurğulanır və silahlı əməliyyatların dərhal dayandırılması, işğalçı qoşunların Azərbaycan ərazisindən qeyd-şərtsiz çıxarılması, qaçqınların öz doğma yurdlarına qaytarılması tələb olunurdu. BMT Baş Assambleyasının “Azərbaycanda qaçqınlara və məcburi köçkünlərə təcili beynəlxalq yardım haqqında” 1994-cü il martın 23-də təsdiq edilmiş qətnaməsində Azərbaycanda qaçqın və məcburi köçkünlərin sayının bir milyonu ötdüyü etiraf edilmişdi. Bununla da sübut olunurdu ki, işğalçı Ermənistan bütün beynəlxalq qanunları pozmuş və heç bir hüquqi normativ aktlara önəm verməmişdir.

Belə ki, erməni qəsbkarları tərəfindən törədilmiş Xocalı soyqırımını bir sıra beynəlxalq səviyyədə tanınmış sənədlərdə göstəriləndi kimi, insan hüquq və azadlıqlarının kobud və zorakılıqla pozulmasının bariz nümunəsidir. Mənbələrdə Ermənistanın Azərbaycana qarşı təcavüz aktı və Xocalıda insanların amansızlıqla qətlə yetirilməsi açıq şəkildə pislənir. Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyünün təsdiqi bir daha vurğulanaraq, torpaqların güc tətbiqi yolu ilə əldə edilməsi aktının BMT Nizamnaməsinə və beynəlxalq hüquqa zidd olduğu vurğulanır. Bundan başqa, Xocalı qurbanlarının və onların qohumlarına dəymiş mənəvi və maddi zərərin ədalətli və qanunauyğun şəkildə həyata keçirilməsi şərti ilə ödənilməsi hüququ etiraf edilir [4].

İşğalçı Ermənistandan fərqli olaraq, Azərbaycan Respublikası suverenliyini bərpa etdikdən sonra dövlətimiz müxtəlif təşəbbüslərlə insan hüquq və azadlıqlarının qorunmasına qətiyyətli addımlar nümayiş etdirmişdir. Görkəmli tarixi şəxsiyyət, Ümummilli Lider Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə layihəsi hazırlanmış və 1995-ci il noyabrın 12-də ümumxalq səsverməsində təsdiqini tapmış Azərbaycanın ilk Konstitusiyasında demokratik və hüquqi dövlət quruculuğu, insan hüquqlarının müdafiəsi dövlətimizin əsas və strateji vəzifəsi kimi vurğulanmışdır. Bundan başqa, Azərbaycan 1998-ci il fevralın 10-da ölüm

hökümünü ləğv edərək, MDB və müsəlman Şərqində bu mühüm addımı atan ilk dövlətlərdən biri olmuşdur.

Qeyd etdiyimiz hüquqlar və hər hansı müvafiq hüquqi öhdəliklərin, yüklərin məzmunu sözügedən qanunları qoruyan və şərh edən qanunvericilik, məhkəmə və icra hakimiyyəti orqanlarından asılıdır. Dövlətin beynəlxalq məsuliyyəti onun beynəlxalq-hüquqi öhdəliyinin pozulmasına görə ortaya çıxır. Beynəlxalq öhdəliklər təkcə beynəlxalq hüququn mənbələrindən deyil, habelə hüququ tətbiqetmə aktlarından (məs., BMT Təhlükəsizlik Şurasının qətnamələrindən, beynəlxalq məhkəmə orqanlarının qərarlarından və s.) və dövlətin birtərəfli aktlarından irəli gələ bilər. Bu mənada beynəlxalq məsuliyyətin hüquqi əsası kimi beynəlxalq hüquq normasının deyil, beynəlxalq öhdəliyin pozulmasından danışmaq lazımdır. Əlavə olaraq, dövlətin hər hansı əməlinin beynəlxalq hüquq pozuntusu kimi tövsif edilməsi beynəlxalq hüquq əsasında həyata keçirilir. Bu əməlin dövlətdaxili hüquqa görə qanuni olması şərt deyildir.

Qeyd etmək olar ki, beynəlxalq hüquq dövlətlər arasında əlaqələri tənzimləyən, qlobal təmaslara təsir göstərən və bir neçə sahədə əməkdaşlığa imkan verən mühüm dəhliz rolunu oynayır. Bunun aktualığı ölkə hüdudlarından kənara çıxır və diplomatiya, ticarət, insan hüquqları, münaqişələrin həlli və beynəlxalq sistemin ümumi sabitliyinə təsir göstərir.

Dövlətlər arasında sülh və təhlükəsizliyin möhkəmləndirilməsində də beynəlxalq hüququn funksiyası vacibdir. Çünki beynəlxalq hüquq problemlərin sülh yolu ilə həlli üsullarını təklif edir, buna görə də hərbi qarşıdurmaların başvermə ehtimalını azaldır. Müqavilələr, konvensiyalar və sazişlər müharibələr zamanı davranışı tənzimləyən standartlar yaradır, buna görə də təcavüzün intensivləşməsinin qarşısını alır və mülki şəxsləri qoruyur. Münaqişələrin zorakılıqla həlli prinsiplərini müəyyən edən və özünümüdafiə halları və ya TŞ-nin təsdiqi ilə hərbi əməliyyatların tətbiqini qadağan edən fundamental sənəd kimi fəaliyyət göstərən BMT Nizamnaməsi buna nümunədir.

Beynəlxalq hüquq insan hüquqlarının qlobal miqyasda qorunması və inkişaf etdirilməsi üçün əsas strukturu təmin edir. Ümumdünya “İnsan Hüquqları Bəyannaməsi” və “Mülki və siyasi hüquqlar haqqında” Beynəlxalq Pakt, milliyyətindən, irqindən və dinindən asılı olmayaraq, insanların azadlıqlarının və ləyaqətlərinin qorunub-saxlanmasını və necə rəftar edilməli olduğu meyarlarını təmin edir. Bu hüquqi sənədlər insan hüquqlarının pozulmasına görə dövlətləri məsuliyyətə cəlb etmək və bütün insanlar üçün ədalət və bərabərlik uğrunda mübarizə aparmağa imkan verir [5].

Beynəlxalq hüquq, eyni zamanda millətlərin bir-biri ilə münasibətlərində davranışlarını tənzimləyən norma və prinsipləri müəyyən edir. Bunlara dövlətin səlahiyyəti, ərazisinin toxunulmazlığı, diplomatik əlaqələri və hərbi təcavüzdən istifadə ilə bağlı qaydaları daxildir. Beynəlxalq hüquq ədalətli və bərabər mühit yaradır, xalqlar arasında öhdəlik və vəzifə hissini təşviq edir.

Beynəlxalq hüquq, həmçinin qlobal ticarəti həm təmin, həm də təşviq etmək üçün vacibdir. Ümumdünya Ticarət Təşkilatı (ÜTT) tərəfindən yaradılan müqavilələr ticarət təcrübələrini, tarifləri və əqli mülkiyyət hüquqlarını tənzimləyən qaydalar və proseslərə əsasən ədalətli rəqabəti və bazara çıxışı təmin etməklə, iqtisadi sabitliyi və rifahı asanlaşdırır. Beynəlxalq ticarət sazişləri dövlətlər arasında müqayisəli üstünlüklərindən istifadə etməyə imkan verməklə, həm də əməkdaşlığa, iqtisadi genişlənmə və tərəqqiyə təkan verir [6].

Beynəlxalq ətraf mühit hüququ çoxtərəfli sazişlər və konvensiyalar vasitəsilə iqlim dəyişikliyi, biomüxtəlifliyin qorunması və çirklənmənin idarə edilməsi kimi məsələlərlə məşğul olur. Bu qanunvericilik mexanizmləri davamlı inkişafın irəliləyişini asanlaşdırır və ətraf mühitin pisləşməsinin qarşısını almaq üçün beynəlxalq əməkdaşlığı təşviq edir. Paris sazişi və oxşar müqavilələr istixana qazlarının emissiyalarını azaltmaq və iqlim dəyişikliyinin nəticələrinə uyğunlaşmaq üçün öhdəliklər müəyyən edir. Ekosistemlərin, təbii ehtiyatların qorunması və qlobal ekoloji problemlərin həlli beynəlxalq hüquqdan əhəmiyyətli dərəcədə təsirlənir.

Beynəlxalq hüquq müharibələrin, təbii fəlakətlərin və ya digər vəziyyətlərin təsirinə məruz qalmış millətlərə və yaxud dövlətlərə humanitar yardımın göstərilməsini şərtləndirir. Bundan əlavə, qaçqınlara və məcburi köçkünlərə verilən hüquq və təminatları müəyyən edir, onların kifayət qədər yardım almasına, pis rəftar və ya qərəzli münasibətə məruz qalmamasına zəmanət verir. Qaçqınlar Konvensiyası

və onun protokolu qaçqınların müdafiəsi qaydalarını müəyyən edən, sığınacaq vermək və ehtiyacı olanlara yardım göstərməklə bağlı dövlətlərin öhdəliklərini müəyyən edən sənədlərdir [7].

Beynəlxalq hüququn məqsədi onun prinsip və standartlarına zidd olan pozuntulara yol verən şəxslər və dövlətlər üçün inzibati qaydada cəza tədbirlərinin həyata keçirilməsidir. Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsi (BCM) soyqırımı, müharibə cinayətləri və insanlığa qarşı cinayətlərə görə cavabdeh olan şəxsləri təqib edir və cəzalandırır. Eyni zamanda Beynəlxalq məhkəmələr və proseslər insan hüquqlarının pozulmasına görə məsuliyyətin təmin edilməsində və müharibənin təsirinə məruz qalan ərazilərdə barışıq və sülh quruculuğunun təşviqində vacibdir [8].

Beynəlxalq hüquq dövlətlər arasında diplomatik münasibətləri tənzimləyir, diplomatik nümayəndəliklərin, səfirlərin və konsulluq işçilərinin hüquq və vəzifələrini müəyyən edir. Beynəlxalq müqavilələr və sazişlər beynəlxalq münasibətlər sferasında sabitliyi təşviq edən və dövlətlər arasında etimadı gücləndirən hüquqi cəhətdən məcburi öhdəliklər müəyyənləşdirir.

Beynəlxalq hüquq əməkdaşlıq, mübahisələrin həlli, insan hüquqlarının müdafiəsi və dünya miqyasında sabitlik və rifahın dəstəklənməsi üçün struktur yaradan müasir qlobal sistemin əsas elementidir. Onun aktuallığı standartlar yaratmaq, məsuliyyəti təmin etmək və inteqrasiya olunmuş qlobal cəmiyyətdə dövlətlər arasında qarşılıqlı hörməti təşviq etmək qabiliyyəti ilə bağlıdır [9].

İnsan hüquqları humanist əsaslarla müəyyən edilir və etik, hüquqi anlayışdır. İnsan hüquqlarının nədən ibarət olduğuna dair geniş beynəlxalq konsensus Cenevrə Konvensiyasında öz əksini tapmışdır. Hüquqların müdafiəsi müharibə zamanı, xüsusən də mülki şəxslər üçün problemlidir [10] və sual yaradır: insan hüquqları anlayışı müharibə təcrübələrinin psixi sağlamlıq nəticələrini anlamaq üçün əhəmiyyətli ola bilərmi? Müharibə bir sıra stresli hadisələrə səbəb ola bilər, lakin müharibə kontekstində hüquqların pozulmasının psixoloji təsiri nədir? Hesab etmək olar ki, müəyyən fərdlər və ya qruplar tərəfindən həyata keçirilən əsas ehtiyaclardan məhrum etmə formasında pozuntular daha çox zərər verəcək və insan münasibətlərinə olan inamı digərlərindən daha çox sarsıdacaqdır.

Nəticə

Müharibə dövründə insan hüquqlarının pozulması qlobal birliyin üzvləşdiyi ən aktual problemlərdən biri olaraq qalır. Müharibənin gedişində və müxtəlif münaqişə zonalarında saysız-hesabsız şəxslərin hüquqları və ləyaqəti tapdalanır. Münaqişələr genişlədikcə və yeni faktorlar meydana çıxdıqca, bu pozuntuların həlli vacib olur. Müharibələr zamanı insan hüquqlarının pozulmasının nəticələri fərdlərə vurulan bilavasitə fiziki və psixoloji zərərdən kənara çıxır. Silahlı münaqişə dövründə insan hüquqlarının pozulmasına dair diskursun mərkəzində cavabdehlik imperativi dayanır. Təqsirkarlar statusundan və mənsubiyyətindən asılı olmayaraq, öz əməllərinə görə cavab verməlidirlər. Ədalət yalnız gələcək sui-istifadələrə qarşı çəkindirici rol oynayır, həm də qurbanlara və sağqalanlara bağlanma və kompensasiya kimi nəzərdə tutulur.

Bununla belə, ədalət axtarışı münaqişənin əsas səbəblərini aradan qaldırmaq və davamlı sülh quruculuğunu təşviq etmək üçün hərtərəfli səylərlə tamamlanmalıdır. Bu, şikayətlərin həllinə, dialoqa, barışıq və təcrid olunmuş icmaları gücləndirən inklüziv siyasi proseslərə əsaslanır. Davamlı sülh yalnız hərbi güclə əldə edilə bilməz, o, həm də insan hüquqlarına, sosial ədalətə və bərabər inkişafa üstünlük verən vahid yanaşma tələb edir. Münaqişə şəraitində mülki şəxslərin müdafiəsi əsas məsələ olaraq qalmalıdır. Beynəlxalq humanitar hüquq hərbi əsirlərlə humanist rəftarı nəzərdə tutur, döyüşçülərlə mülki şəxslər arasında fərq qoyulmaması prinsipi də daxil olmaqla, mülki əhalinin müharibənin dağıntılarından qorunması üçün model təmin edir. Dövlətlər və qeyri-dövlət subyektləri bu prinsipləri dəstəkləmək və mülki şəxslərin müdafiəsini hər şeydən üstün tutmaq üçün hüquqi və mənəvi öhdəliklərə malikdirlər. Bu baxımdan beynəlxalq ictimaiyyət münaqişədən zərərçəkənlərə humanitar yardım göstərmək üçün səylərini ikiqat artırmalıdır.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı

1. Chesterman, S. The Oxford Handbook of International Law in Armed Conflict / S.Chesterman and et al. – UK: Oxford University Press, – 2014, – 171 p.
2. Higgins, R. Problems and Process: International Law and How We Use It. – UK, – 1994. – p.148-152.
3. Sands, P. Principles of International Environmental Law / P.Sands. – UK: Cambridge University Press. – 2017 – p. 75-86.
4. Shaw, M. N. (2017). International Law. Cambridge University Press / M. N. Shaw – UK, – 2017. – p. 45-61
5. Simma, B. The Charter of the United Nations: A Commentary / – B.Simma and et al. – UK: Oxford University Press – 2002. – p. 105-118.
6. Werksman, J. Greening International Law / J.Werksman, – UK: Earthscan – 2012. – p. 40-50.
7. Ağalarlı, M. İkinci Qarabağ müharibəsi: Azərbaycan humanizmi və erməni faşizmi: [Elektron resurs] – 2023. /
URL:https://azertag.az/xeber/ikinci_qarabag_muharibesi_azerbaycan_humanizmi_ve_ermeni_fasizmi-2764876
8. Beynəlxalq Qızıl Xaç Komitəsinin (BQXK) Azərbaycandakı Nümayəndəliyi. (n.d.). Qaçqınlar və Məcburi Köçkünlər: [Elektron resurs] / URL: <https://idp.gov.az/az/activity/11/parent/25>
9. Tağıyeva, G. Azərbaycan Ordusu: [Elektron resurs] / – 2017.
URL: <https://mod.gov.az/az/pre/18910.html>
10. Birləşmiş Millətlər Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsi (Maddə 25): [Elektron resurs] / – 2023. URL: <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>

Аннотация

Роль международно-правовых актов в защите прав человека

Эльмин Гасанов

В статье анализируются действия, нарушающие международное гуманитарное право (МГП) после Второй мировой войны, а также такие проблемы, как преднамеренное преследование людей, несущих самое тяжелое бремя вооруженных конфликтов, включая женщин, детей и пожилых людей, и защита их прав. В то же время подготовка «Компании международного права», созданной Организацией Объединенных Наций (ООН), важные аспекты многосторонних соглашений и конвенций, принятых Генеральной Ассамблеей ООН, международного гуманитарного права, Международного уголовного суда, цели и задачи международного права, в том числе защиты прав человека в глобальном масштабе, вопросы в этой области исследуются.

При этом в статье, хотя резолюции ООН 822, 853, 874 и 884 дали правовую оценку акту агрессии Армении, оккупанты и их покровители заняли позицию, противоречащую основным принципам международного права, и проигнорировали Ходжалинский геноцид на протяжении многих лет был признан на ряде международных уровней, включен в Устав ООН и, противоречащий международному праву и открыто осужденный, в резолюции Генеральной Ассамблеи ООН «О чрезвычайной международной помощи беженцам и вынужденным переселенцам». человек в Азербайджане», утвержденный 23 марта 1994 года, подтверждающий наличие более миллиона беженцев и вынужденных переселенцев в Азербайджане, и, таким образом, вопросы оккупации Армении, такие как нарушение всех международных законов и игнорирование каких-либо нормативных правовых актов расследуются.

Ключевые слова: международное право, защита гражданского населения, Женевские конвенции, права человека

Abstract

The role of international legal acts in the protection of human rights

Elmin Hasanov

The article analyzes activities that violate international humanitarian law (IHL) after the Second World War and problems such as the deliberate targeting of people who bear the heaviest burden of armed conflicts, including women, children and the elderly, and the protection of their rights. At the same time, preparation of the "Company of International Law" created by the United Nations (UN), important aspects of multilateral agreements and conventions adopted by the UN General Assembly, international humanitarian law, the International Criminal Court, the purpose and tasks of international law, including the protection of human rights on a global scale issue in the field are widely investigated.

At the same time, in the article, although the UN resolutions 822, 853, 874 and 884 gave a legal assessment to the act of aggression of Armenia, the occupiers and their patrons took a position contrary to the main principles of international law and ignored it for many years, the Khojaly genocide was recognized at a number of international levels and included in the UN Charter and being contrary to international law and openly condemned, in the resolution of the UN General Assembly "On emergency international assistance to refugees and internally displaced persons in Azerbaijan" approved on March 23, 1994, confirming the presence of more than one million refugees and internally displaced persons in Azerbaijan, and thus the occupying Armenia issues such as violating all international laws and not paying attention to any legal normative acts were studied.

Keywords: international law, protection of civilians, Geneva Conventions, human rights

Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur: 20.02.2024

Təkrar işlənməyə göndərilmişdir: 27.02.2024

Çapa qəbul edilmişdir: 11.03.2024